

Гражданское право

УДК 347.1

Хакімова Марія Тімурівна

аспірант кафедри цивільного права № 2

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Хакимова Мария Тимуровна

аспирант кафедры гражданского права № 2

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Khakimova Mariia

PhD Student of the Department of Civil Law № 2

Yaroslav Mudryi National Law University

КРИПТОВАЛЮТА ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

КРИПТОВАЛЮТА КАК СПЕЦИФИЧЕСКИЙ ОБЪЕКТ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ

CRYPTOCURRENCY AS EXCLUSIVE OBJECT OF REGULATION OF CIVIL LAW

Анотація. Стаття присвячена правовому осмисленню криптовалюти як нового об'єкта правовідносин. В процесі аналізу виявлено функції, які виконує криптовалюта в ринкових відносинах. Розглянуто проблеми вирішення криптовалюти як об'єкта цивільних прав, за допомогою застосування компаративістського аналізу. Виявлені схожі та характерні риси криптовалюти з суміжними об'єктами та обґрунтовано необхідність подальшого дослідження криптовалюти як самостійного об'єкта.

Ключові слова: криптовалюта, Блокчейн, об'єкт цивільного права, програмний код, інформація.

Аннотация. Стаття посвящена правовому осмыслению криптовалюты как нового объекта правоотношений. В процессе анализа выявлены функции, которые выполняет криптовалюта в рыночных отношениях. Рассмотрены проблемы выделения криптовалюты как объекта гражданских прав, посредством применения компаративистского анализа. Обнаружены похожие и характерные черты криптовалюты со смежными объектами и обоснована необходимость дальнейшего исследования криптовалюты как самостоятельного объекта.

Ключевые слова: криптовалюта, Блокчейн, объект гражданского права, программный код, информация.

Summary. The article is devoted to the legal understanding of cryptocurrency as a new object of legal relations. The functions that cryptocurrency performs in market relations were revealed by the analysis. The problems of highlighting cryptocurrency as an object of civil rights using comparative analysis are considered. Discovering similar and characteristic features of cryptocurrency with related objects and the need for further research on cryptocurrency as an independent object of civil law was substantiated.

Key words: cryptocurrency, Blockchain, Civil Rights Law, program code, information.

Постановка проблеми. У сучасному світі інноваційні технології призводять до появи нових типів транзакцій і форм розрахункових відносин. Віртуальні спільноти створюють та забезпечують власні засоби платежу, в яких емісія чи обіг центральних монетарних органів не приймають участь. Таким інструментом стала криптовалюта. 01 листопада 2008 року програміст під псевдонімом Сатоши Накамото розмістив в криптографічному списку розсилки невелику статтю, в якій повідомляв про створення «нової децентралізованої електронної платіжної системи, в якій

всі транзакції здійснюються безпосередньо, без участі довіреної третьої сторони» [1]. По суті, мова йшла про платіжну систему із власною валютою, що використовує складний математичний алгоритм для підтвердження транзакції без залучення посередників. Емісія цифрової валюти повинна була проводитися автоматично із заздалегідь заданою частотою для винагороди користувачів, які витратили свої обчислювальні потужності на підтвердження операцій. Як не дивно, на відміну від більшості попередніх спроб створення цифрових грошей, система Накамото прижилася.

Причини виникнення криптовалюти не тільки в недоліках традиційної валютної системи, яка не може протистояти багато чисельним кризам, але і в розвитку Інтернету, для якого криптовалюта може стати релевантною формою розрахунків. У своїй основі криптовалюти будуються на ідеї універсального і безпечного облікового реєстра, відкритого для користування і постійно контролюваного високопродуктивними комп'ютерами, які функціонують незалежно один від одного. Теоретично це означає, що нам більше не потрібні банки та інші фінансові посередники, щоб гарантувати необхідний рівень довіри між учасниками угоди. Тож, геніальна простота цієї технології полягає у тому, що усуваючи необхідність в посереднику, вона підтримує інфраструктуру, в якій незнайомі люди можуть вести бізнес один з одним. Це досягається за рахунок того, що найважливіша функція ведення облікових реєстрів передається від централізованих фінансових установ в мережу автономних комп'ютерів, які формують розподілену систему довіри, непідконтрольну жодній окремо взятій установі.

На даний момент об'єм ринку криптовалюти сягає 139 млрд доларів США [2]. В сучасних реаліях криптовалюта виступає предметом правочинів та судових спорів, використовується в повсякденному обороті між фізичними та юридичними особами. Більшість держав поставила перед

собою питання законодавчого визначення та закріплення криптовалюти задля формування потреб ринкового обігу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У законодавстві різних країн не спостерігається єдності щодо визначення правового статусу криптовалюти. У доктрині також немає фундаментального дослідження, яке запропонувало б єдину концепцію для розуміння правової сутності криптовалюти. Проте, дослідження окремих питань криптовалюти поставали у працях таких вчених: Айганим Е. Сейтім, В. Скрипник, О. Бадзим, Ю. Гави, А. Древуш, Н. Пантелєєвої та інших. Серед вчених-цивілістів цю проблему досліджують А. Дудко, О. Ловяк, Л. Нескороджена.

Вважається загальноприйнятою точка зору, що криптовалюта є електронно-цифровою розрахунковою одиницею, яка створюється і впроваджується в оборот без контролю центрального банку певної держави [3]. На думку більшості вчених, криптовалюті притаманні такі ознаки:

1. Децентралізованість;
2. Анонімність;
3. Автономність;
4. Використання криптографії;
5. Додавання до кожної транзакції особливих міток часу.

Децентралізованість криптовалюти полягає в тому, що забезпечення функціонування криптовалюти здійснюється через унікальний реєстр транзакцій, який називається Блокчейн. «Гаманці» користувачів криптовалюти зберігають лише інформацію (посилання), що вказує, де в окремих блоках можна знайти підтвердження транзакції. Немає ніякого «руху» між гаманцем одного власника криптовалюти до гаманця наступного власника криптовалюти - єдине, що змінюється, це посилання (індикатори на місце в блоці). В технології Блокчейн дані структуруються у вигляді ланцюжків блоків, і консенсус досягається на конкурентній основі і базується на принципі Proof of work (POW). POW - можна визначити як

доказ виконання роботи, що ґрунтується на необхідності виконання будь-якої задачі, яка може бути перевірена іншою стороною [4].

Кожному внесеному запису (транзакції) присвоюється криптографічний ідентифікатор (хеш), який додається в заголовок запису до наступної транзакції. Таким чином, кожний запис містить дані про проведені раніше транзакції. За допомогою чого дані залишаються назавжди в Блокчейні. При цьому учасники мають свою ідентичну копію реєстру, а будь-які зміни відображені миттєво.

Блокчейн дозволяє ефективно зберегти дані, але сам по собі він не забезпечує достовірність даних, так як вони вводяться безпосередньо користувачами (але все ж є механізми перевірки). Користувачі створюють записи, а особливі суб'єкти, майнери, перевіряють їх і групують в блоки, після чого за допомогою потужностей намагаються розрахувати ключ до даного блоку. Впоравшись з цим завданням, майнер включає отриману інформацію в блок, тим самим гарантуючи її достовірність.

Анонімність криптовалюти означає, що суб'єкти, які впроваджують її в обіг, не завжди ідентифіковані. Через це криптовалюта іноді використовується у протизаконних правочинах.

Автономність полягає у відсутності централізованого органу управління криптовалюти і емітенту. Емітентами більшості криптовалют (біткоїни, літкоїни і т.д.) є спільнота, яка працює в мережі шляхом надання обладнання для проведення обчислювальних операцій, хоча з'являються і такі види криптовалюти, які випускаються централізовано (наприклад, OneCoin) [4].

Використання криптографії сприяє безпеці зберігання даних. Цифрові підписи в Блокчейні базуються на криптографії. У ній використовують 2 ключі. Перший - закритий ключ - потрібен для формування цифрових підписів і зберігається в секреті. Другий - відкритий ключ - використовується для перевірки електронного підпису. Відкритий

ключ реально обчислити на основі закритого ключа, а ось зворотне перетворення вимагає на практиці величезного об'єму обчислень [5].

До кожної транзакції додається *мітка часу*, що дозволяє побудувати ланцюги у хронологічній послідовності.

Постановка завдання. Враховуючи підстави виникнення, унікальну мету, нетипові ознаки криптовалюти необхідно провести комплексне дослідження місця криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав та визначити її правову природу.

Виникнення криптовалюти, технології блокчейн поставило питання про досконалість самої системи об'єктів цивільних прав. Досі в теорії та практиці законодавчих регуляторів не напрацьовано єдиного підходу до правового визначення криптовалюти. Вона кваліфікується як засіб платежу, товар, грошовий сурогат, електронні гроші, нематеріальний актив, цінні папери у різних країнах. В багатьох джерелах криптовалюту визначають як віртуальну валюту [6]. Термін «віртуальна валюта» не має законодавчого закріплення у більшості країн. У законодавстві штату Нью-Йорк під віртуальною валютою розуміють будь-які цифрові одиниці, які використовуються в якості засобу обміну або у формі зберігання вартості в цифровій формі [7].

Розуміння системи об'єктів цивільних прав відбивається у ст. 177 Цивільного Кодексу України (далі - ЦКУ). Об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага [8].

Криптовалюта, речі та майно. Річ – це предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Майном вважається сама річ, але поняття «майно» є ширшим, оскільки воно охоплює також майнові права та обов'язки, які не можуть бути віднесені до предметів матеріального світу [8].

Зрозуміло, що криптовалюта не є річчю в матеріальному сенсі, оскільки немає матеріального втілення, але деякі види криптовалют можна віднести до «майнових прав». Так, стейблкоїни, які є різновидом криптовалют, прив'язані до запасів звичайних валют або фізичних товарів (золота, нафти) і курс обміну яких схильний до коливань менше, ніж звичайні криптовалюти, в залежності від механізму забезпечення та гарантованості такі види криптовалют можна розглядати як нову форму речей або майнові права.

Криптовалюта і гроші. Гроші як об'єкт цивільних прав визначаються як річ, коли вони матеріалізовані. Що ж стосується безготівкових, електронних грошей, то в даному випадку мають місце зобов'язальні права. Функції, які властиві грошам – міра вартості, засіб платежу і накопичення – властиві і криптовалюти [3]. Правовий режим криптовалюти не є близьким до режиму готівкових грошей, але по формі схожий на нього. Безготівкові гроші (або квазігроші) формуються у вигляді записів на відповідних видах банківських рахунків. Передавши гроші в банк, у вкладника припиняється право власності на них, але одночасно - він набуває майнове право вимоги до банку в межах переданої грошової суми. Грошові кошти, обіг яких здійснюється у безготівковій формі, є правом вимоги, що виникає в межах договірних правовідносин, а тому є об'єктом не речових прав, а зобов'язальних [9].

Правовий режим електронних грошей відображається не тільки в національних законодавствах, а і в міжнародно-правовому регулюванні, на відміну від криптовалют. Наприклад, Директива Європейського парламенту і Ради ЄС № 2000/46/ЄС від 18.09.2000 «Про започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними» передбачає три вимоги до електронних грошей: вони повинні зберігатися на спеціальному електронному приладі; бути емітовані після отримання емітентом грошей на суму не менше вартості у грошовому

виразі; повинні прийматися у якості засобу платежу [10]. Електронні гроші використовуються і формуються в мережі переказу електронних грошей і погашаються готівковими або безготівковими грошима. Тобто оператор приймає участь як основний і центральний учасник процесу обороту електронних грошей [11].

З наведених вимог випливають як схожі риси, так і відмінності між криптовалютою і електронними грошима. До відмінностей слід віднести наступне: криптовалюта зберігається не на електронному приладі, а в децентралізованому реєстрі Блокчейн; криптовалюта не має централізованого емітента, на відміну від електронних грошей. До схожих - криптовалюта спроможна виступати як засіб платежу.

Криптовалюта і цінні папери. Відповідно до ст. 194 ЦКУ цінним папером є документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між особою, яка його розмістила (видала), і власником, та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його розміщення, а також можливість передачі прав, що випливають з цього документа, іншим особам [8].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок» цінними паперами визнаються грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їх власником, і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передачі грошових та інших прав, що випливають із цих документів, іншим особам [12]. Важливою ознакою цінних паперів є нормативна визначеність їх видів та груп. Відповідно до положень ст. 195 ЦК групи та види цінних паперів, а також порядок їх обігу встановлюються законом. На відміну від речей, різновиди яких, як зазначалося, не можуть бути перераховані у законодавстві, види цінних паперів чітко регламентовані законом. Поява нових видів цінних паперів припустима тільки шляхом їх закріплення у

відповідному законі.

Цінні папери за формою існування поділяються на бездокументарні цінні папери та документарні цінні папери. Усталеним є уособлення цінного паперу, перш за все, з закріпленим в ній правом [13]. Таким чином, зміщується акцент з документа, що посвідчує право, на права, як основний зміст цінного паперу. Фактично існує юридична єдність майнового права, яке складає зміст цінного паперу, та способу його фіксації (паперовий документ або електронний носій). Право, яке становить зміст документарного цінного папера, не може бути здійснене або передане особою, яка не володіє документом на законних підставах.

Отже, сумнівно вказувати, що криптовалюта може бути прирівняна до бездокументарних цінних паперів, оскільки по-перше, вона представлена у вигляді програмного коду, а не електронного документу, встановленого зразка, який містить необхідну закріплену у законі інформацію; по-друге, у власника криптовалюти не може виникати відносин з емітентом криптовалюти в силу децентралізованості; по-третє, криптовалюта не передбачає виплату дивідендів або процентів.

Позиція, яка заперечує можливість розглядати криптовалюту як аналог цінних паперів, містяться у Рішенні Європейського суду справедливості у справі C-264/14 від 22 жовтня 2015 р. у п. 55 якого вказано, що віртуальна валюта «Біткоїн» не може вважатися цінним папером або інструментом, що посвідчує право на майно [14]. Проте з'являються нові види криптовалют, які можуть представляти собою майнове право. Тож питання співвідношення певних видів криптовалют і цінних паперів повинно бути досліджено більш детально.

Криптовалюта і нематеріальні блага. До нематеріальних благ відносяться: результати інтелектуальної та творчої діяльності, інформація та особисті немайнові блага. Концепція блага (матеріального і нематеріального) є зручною для визнання того або іншого нового явища

об’єктивною дійсністю як об’єкта цивільних прав, тому що вона має загальний характер – «задоволення потреб суб’єктів». Криптовалюта направлена на задоволення економічних інтересів та потреб суб’єктів, вона не має матеріального втілення, а тому може являти собою майнове, але нематеріальне благо. Слід також ставити питання про необхідність розширення переліку нематеріальних благ у ЦК України.

Криптовалюта та інформація, об’єкти інтелектуальної власності.

У ст. 1 Закону України «Про інформацію» під інформацією розуміються будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях чи відображені в електронному вигляді [15]. Більш змістовне поняття інформації наводилось у Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності». У ст. 1 цього закону було надано таке визначення: «Інформація – відомості в будь-якій формі та вигляді, на будь-яких носіях (у тому числі листування, книги, помітки, ілюстрації (карти, діаграми, органіграми, малюнки, схеми тощо), фотографії, голограми, кіно-, відеофільми, мікрофільми, звукові записи, бази даних комп’ютерних систем або повне чи часткове відтворення їх елементів), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості».

За формою криптовалюта є програмним кодом. Технічно програмний код - це текст комп’ютерної програми на будь-якій мові програмування. Комп’ютерна програма відповідно до ст. 1 Закону України «Про авторське право та суміжні права» — це набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп’ютером, які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату (це поняття охоплює як операційну систему, так і прикладну програму, виражені у вихідному або об’єктному кодах) [16]. Таким чином, програмний код завжди спрямований на

досягнення певної мети або результату. Одиниця криптовалюти згенерована внаслідок дії алгоритму сукупністю цифр та букв, наприклад, Біткоїн - це числова функція, Біткоїн -адреса, публічний ключ, який може передаватися іншому користувачеві. Це не той програмний код, який спрямований на досягнення певного результату та може виступати об'єктом права інтелектуальної власності. Криптовалюта є своєрідним кодом, який складається із сукупності символів та здатний задовольняти майнові інтереси.

На підставі вищезазначеного, можна провести аналогію між одиницею криптовалюти та доменним ім'ям, щодо якого у практиці Європейського суду з прав людини вже склався підхід, згідно з яким останнє розглядається як об'єкт права власності. Доменне ім'я за своєю технічною сутністю також є сукупністю букв та цифр, що використовуються для ідентифікації комп'ютерів у мережі. Право на використання доменного імені має економічну цінність, оскільки власник доменного імені має право самостійно визначати способи його використання.

Співвідношення криптовалюти і інформації (інформаційних технологій) потребує подальшого більш глибокого дослідження. Питання щодо уніфікації правової природи криптовалюти не може і не повинно бути вирішене однаково стосовно різних сфер її використання. Ще більше ускладнює ситуацію той факт, що не всі криптовалюти є однаковими, а тому потрібно вивчати криптовалюти в залежності від її забезпеченості, середовища функціонування, функціонального призначення та виду емісії.

В результаті проведеного нами аналізу можна зробити наступні висновки:

1. Криптовалюта повинна знайти належне регулювання та отримати правове закріплення, оскільки вона виступає самостійним об'єктом цивільних прав;
2. Правова природа всіх криптовалют не може бути визначена однаково.

Існує безліч видів криптовалют, частина із яких, Стейблкоіни, може бути розглянута як майно або форма майна, оскільки має майнове забезпечення;

3. Криптовалюта не може розглядатися як цінні папери, адже ніяких відносин з емітентом у власника криптовалюти не виникає, а також за своєю формою криптовалюта не є ідентичною бездокументарним цінним паперам;
4. Незважаючи на те, що криптовалюта може виступати як засіб платежу, вона не є грошима і значно відрізняється своїми ознаками від грошей (електронних грошей);
5. Криптовалюта не є об’єктом права інтелектуальної власності, оскільки не є результатом творчої інтелектуальної діяльності людини та не вирішує конкретну практичну задачу;
6. Питання співвідношення криптовалюти та інформації потребує подальшого більш глибокого вивчення.
7. Законодавство не повинно обмежувати види криптовалют та сфери їх застосування. Криптовалюта є якісно новим об’єктом, який функціонує за допомогою технології Блокчейн, що забезпечує децентралізацію. Поява децентралізованих систем і криптовалюти неминуче приведе до еволюційних змін як в міжнародній правовій системі, так і в Україні.

Література

1. Nakamoto S. Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. 2008. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (дата звернення: 03.02.2019).
2. Аналіз Топ-100 ринкової капіталізації криптовалют URL: <https://coinmarketcap.com/ru/> (дата звернення: 03.02.2019).

3. Айганим Е. Сейтім Аналіз криптовалюти «Біткоїн» на відповідність основним функціям грошей // Актуальні проблеми економіки. Київ, 2016. № 4. (178). С. 286-293.
4. Swan M. Blockchain. Blueprint for a New Economy Gravenstein Highway North, Sebastopol, CA, 2015. 240 с.
5. Тапскотт Д., Тапскотт А. Технология блокчейн. То, что движет финансовой революцией сегодня. Пер. англ. М.: Эксмо. 2016. 448 с.
6. Марамыгин М. С., Прокофьева Е. Н., Маркова А. А. Экономическая природа и проблемы использования виртуальных денег (криптовалют). Известия Уральского государственного экономического университета. 2015. Вып 2. С. 37–43. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/ekonomicheskaya-priroda-i-problemy-ispolzovaniya-virtualnyh-deneg-kriptovalyut> (дата звернення: 03.05.2019).
7. New York State Department of Financial Services, New York Codes, Rules and Regulations, Title 23, Department of Financial Services, Chapter I, Regulations of the Superintendent of Financial Services, Part 200 «Virtual Currencies».
8. Цивільний кодекс України. Закон України від 16.01.2004 р. №435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.
9. Нескороджена Л. Л. Криптовалюта: об’єкт цивільних прав чи засіб платежу. Сучасна цивілістична наука в умовах гібридної війни. Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського. 2017. С. 162-164.
10. Про започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними: Директива Європейського парламенту і Ради ЄС № 2000/46/ЄС від 18.09.2000.
11. Пантелєєва Н. Нові форми грошей в умовах формування інформаційного суспільства. Вісник Національного банку України. 2015. Вип. 3. С 25-31.

12. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006, № 3480-IV, ст. 268.
13. Борисова В.І., Спасибо-Фатєєва І.В., Яроцький В.Л. Цивільне право України том 2/ за ред. В.Л. Яроцького. Харків: Право, 2011. Т. 2. 816 с.
14. Верламов С. Правова природа криптовалют у судовій практиці Європейського суду справедливості URL: <http://advisortax.org/wp-content/uploads/2017/11/Legal-nature-of-cryptocurrencies-Verlanov.pdf> (дата звернення: 03.02.2019)
15. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992, № 2657-XII, ст. 650.
16. Про авторське право та суміжні права: Закон України від 23.12.1993, № 3792-XII, ст. 64.